

„HEJ, KTO POLAK, NA BAGNETY!”

6

Na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego (1815) z części ziem Księstwa Warszawskiego utworzono konstytucyjne Królestwo Polskie, połączone unią personalną z Rosją. Królestwo zachowało pewną autonomię (miało własną konstytucję, sejm i armię, monetę i szkolnictwo, a językiem urzędowym był język polski).

W. Kossak, Olszyna Grochowska 1831, Czwartacy, 1886, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie

Po raz pierwszy jednak na polskim tronie zasiadł obcy władca niewybrany przez naród. Car sukcesywnie łamał konstytucję, ograniczał prawa obywateli, wprowadził cenzurę, faworyzował zniechęcone postaci. W takich warunkach powstawały liczne tajne związki planujące zryw narodowy, np. Towarzystwo Patriotyczne założone przez Waleriana Łukasińskiego. W okresie poprzedzającym powstanie listopadowe na warszawskich murach pojawiły się napisy: „Belweder do wynajęcia, od nowego roku”. Płomień rozpalony przez Napoleona nie zgasł. Do eskalacji nastrojów doprowadził plan cara, by do tłumienia rewolucji w Belgii i Francji użyć polskiego wojska. Miłujący wolność polscy żołnierze poczuli się upokorzeni.

Spektakularnym wydarzeniem pierwszego dnia powstania, owej „nocy listopadowej” z 29 na 30 listopada 1830 r., był atak na siedzibę rosyjskich władz – pałac w Belwederze. Do powstańców przyłączyła się ludność stolicy. Polski sejm uznał powstanie za narodowe i zdetronizował cara Mikołaja I jako króla Polski, następnie uznał kolory biały i czerwony za barwy narodowe. Powstanie objęło swoim zasięgiem terytorium Królestwa Polskiego. Powstańcy dowodzeni przez wybitnych nierzadko dowódców (jak np. Ignacy Prądzyński, Józef Bem, Józef Dwernicki) stoczyli wiele bitew, niekiedy nawet zwycięskich (np. pod Stoczkiem, Wawrem, Dębem Wielkim). Wielu żołnierzy wykazało się szczególną determinacją i ofiarnością (choćby słynny generał Józef Sowiński w okopach Woli).

Powstanie zakończyło się klęską. Przewaga militarna Rosji okazała się zbyt duża. Świadomość dysproporcji sił paraliżowała kolejnych powstańczych naczelników, owocując błędami, wytykanymi dziś przez historyków wojskowości. W ramach carskich represji skonfiskowano wiele majątków ziemskich, obłożono kraj kontrybucją, zlikwidowano sejm, polskie wojsko i uniwersytet w Warszawie.

Mimo klęski „gen wolności” nie został jednak uśmiercony, przenosząc się na kolejne pokolenia, m.in. dzięki Wielkiej Emigracji i jej wyjątkowym dokonaniom w sferze kultury.

1821
założenie
Towarzystwa
Patriotycznego

1822
ukazują się
Ballady
i Romanse
Adama
Mickiewicza

29/30 IX 1830
wybuch powstania
listopadowego.
Nieudana próba
zabicia wielkiego
księcia Konstantego

18 XII 1830
sejm KP
uznaje
powstanie
za narodowe

„RZECZY LISTOPADOWE” – PRÓBA WOLNOŚCI

**Witaj, wolności aniele,
Nad martwym wzniesionym światem!
Oto w Ojczyzny kościele
Ołtarze wieńczone kwiatem
I wonne płoną kadzidła!
Patrz! tu świat nowy – nowe w ludziach życie.
Spójrz! – i w niebios błękitach
Malowane pióry złotymi
Roztacza nad Polską skrzydła;
I słucha hymnów tej ziemi.**

J. Słowacki, *Oda do wolności*, 1830

A. Scheffer, *Alegoria powstania listopadowego*, 1831, Muzeum Narodowe w Warszawie

nie bez racji – za jednego z inspiratorów powstania narodowego, nie wziął w nim udziału, co przez wielu rodaków w kraju oceniane było krytycznie.

Utwory wieszczów dotyczą problematyki powstańczej, ale najczęściej aluzyjnie, rzadko stanowią opis powstańczych zmagania. Wyjątkiem są liryki powstańcze Słowackiego i Mickiewicza. Samo jednak powstanie stanowi moment przełomowy w ich twórczości, to po nim powstają najważniejsze ich utwory: *Dziady* cz. III Mickiewicza (1832), *Kordian* Słowackiego (1833), *Nie-Boska komedia* Krasińskiego (1833). Romantyzm wszedł w najdojrzałą fazę rozwoju.

M. Zaleski, *Cykl Listopadowy, Wzięcie Arsenalu*, 1831, Muzeum Narodowe w Warszawie

Aktualny stał się problem, w jaki sposób sztuka powinna wzywać do walki zbrojnej:

*Do broni, bracia! do broni!
Oto ludu zmartwychwstanie,
Z ciemnej pogńębienia toni,
Z popiołów Feniks nowy
Powstał lud – błogosław, Panie!
Niech grzmi pieśń jak w dzień godowy.*

J. Słowacki, *Hymn*, 1830

W powstaniu wziął natomiast czynny udział Stefan Garczyński, o którym Mickiewicz powie, że to najbardziej polski z wszystkich poetów. W 1832 r. Garczyński napisał *Wacława Dzieje. Poema*. Podobnie jak w *Kordianie* Słowackiego i *Dziadach* cz. III, pojawiają się w nim motywy spisku i dyskurs o władzy prowadzony między „starymi” a „młodymi”. Dzięki relacji Garczyńskiego Mickiewicz stworzył jeden z najbardziej przejmujących obrazów zmagania i śmierci powstańca: *Redutę Ordon* (1832). Powstanie jako główny temat twórczości dramatycznej zainteresuje dopiero twórców Młodej Polski, w szczególności Stanisława Wyspiańskiego.

Powstanie rezonowało także w Europie. Już w 1831 r. powstała pieśń wzorowana na *Marsyliance* – *Warszawianka* z francuskimi słowami Casimira François Delavigne’a (polski tekst ułożył Karol Sienkiewicz). Oto jej fragment:

*Oto dziś dzień krwi i chwały
Oby dniem wskrzeszenia był
W tęczę Franków Orzeł Biały
Patrząc lot swój w niebo wzbił
A nadzieją podniecany
Woła na nas z górnych stron:
Powstań Polsko, skrusz kajdany
Dziś Twój tryumf, albo zgon.*

29 I 1831
**powołanie
przez sejm
Rządu
Narodowego**

25 II 1831
**bitwa pod
Olszynką
Grochowską**

26 V 1831
**bitwa pod
Ostrołęką**

6 IX 1831
**obrona Woli.
Śmierć gen.
Sowińskiego**

21 X 1831
**kapitulacja twierdzy
Zamość. Koniec powstania
listopadowego**

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

TRZECH WIESZCZÓW

Tym zaszczytnym mianem zwykło się określać w polskiej kulturze: **Adama Mickiewicza**, autora *Ballad i romansów* (1822), *Grażyny* (1823), *Dziadów* (1821, 1823, 1832), *Ksiąg narodu i pielgrzymstwa polskiego* (1832), *Pana Tadeusza* (1834); **Juliusza Słowackiego**, autora *Kordiana* (1833), *Balladyny* (1834), *Beniowskiego* (1841–1846), *Samuela Zborowskiego* (1845), *Króla-Ducha* (1845–1849); oraz **Zygmunta Krasińskiego**, autora *Nie-Boskiej Komedii* (1833), *Irydiona* (1835), *Psalmów przyszłości* (1844–1848). Nierzadko do grona narodowych wieszczów zalicza się także **Cypriana Kamila Norwida** i **Stanisława Wyspiańskiego** – możemy zatem mówić o romantycznym pniu kultury polskiej przez cały okres zaborów. Centralnym motywem ich twórczości była dziejowa misja narodu, walka zbrojna i rola artysty-przewodnika. Problematyka artystyczna zespala się w ich dziełach z wymiarem narodowym. Łączy ich wspólnota emigracyjnego losu – wszyscy umierają za granicą.

ADAM MICKIEWICZ (1798–1855) był najbardziej zaangażowany społecznie i politycznie ze wszystkich wieszczów. W czasie Wiosny Ludów (1848) utworzył we Włoszech legion polski. Po powrocie do Paryża został współzałożycielem i redaktorem pisma „Trybuna Ludów” („La Tribune des Peuples”). Jako jedyny z wieszczów był także akademikiem: w latach 1839–1840 był profesorem literatury łacińskiej w Lozannie, a w 1840 r. objął katedrę języków słowiańskich w Collège de France.

JULIUSZ SŁOWACKI (1809–1849) najpełniej uosabia ideał „romantycznego wędrowca”. Duża część twórczości Słowackiego związana jest z podróżami: pierwszym przyczółkiem Słowackiego stała się Szwajcaria. Podróżował także przez Grecję, Egipt, Palestynę, Syrię. Podziwiał Rzym i Neapol. W końcu osiadł na stałe w Paryżu. Jego twórczość, obejmującą ponad 20 dramatów, liczne poematy i pisma filozoficzne, setki liryków, doceniono w pełni dopiero w epoce Młodej Polski.

ZYGMUNT KRASIŃSKI (1812–1859) był najbardziej zachowawczy w poglądach, rozdarty między powinnościami arystokratycznego rodu a rewolucyjnymi wyzwaniem czasu. Na skutek zakazu ojca nie przystąpił do powstania listopadowego. Słabego zdrowia, najczęściej przebywał w Niemczech, Francji i Włoszech. W czasie rewolucji w Rzymie w 1848 r. wraz z Cyprianem Kamilem Norwidem bronił zagrożonego papieża Piusa IX.

Fot. Biblioteka Narodowa

WALERIAN ŁUKASIŃSKI

(1786–1868)

Działacz polityczny, major w armii Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Współzałożyciel Wolnomularstwa Polskiego, istniejącego w latach 1819–1921, mającego za zadanie krzewienie postaw patriotycznych.

W 1821 r. powołał Towarzystwo Patriotyczne, którego głównym celem było odbudowanie przedrozbiorowej Rzeczypospolitej w drodze walki zbrojnej, podjętej w sprzyjającej sytuacji międzynarodowej. W 1824 r. skazany na karę więzienia, od 1831 r. do śmierci przebywał w twierdzy Szlisselburskiej – najcięższym więzieniu politycznym carskiej Rosji. Do 1862 r. osadzony w ciemnej i wilgotnej celi, bez możliwości kontaktu z otoczeniem. Ostatnie lata życia spędził w nieco lepszych warunkach, miał dostęp do książek i przyborów pisarskich.

W latach 1863–1864 napisał *Pamiętnik*, przesiąknięty głęboką religijnością, patriotyzmem i umiłowaniem wolności. Przywołany w literaturze, m.in. przez Mickiewicza, Wyspiańskiego, Gąsiorowskiego czy Hołuja.

Fot. Biblioteka Narodowa

PIOTR WYSOCKI

(1797–1875)

Oficer Wojska Polskiego, inicjator powstania listopadowego, odznaczony Krzyżem Złotym Orderu Virtuti Militari. Od 1818 r. kadet warszawskiej Szkoły Podchorążych Piechoty. Współorganizator i przywódca tajnego związku patriotycznego, zw. Sprzysiężeniem Wysockiego.

Jako instruktor w Szkole Podchorążych zaczął budować struktury konspiracyjne i werbować członków. Celem konspiratorów było przygotowanie powstania zbrojnego. Impulsem do buntu było ryzyko dekonspiracji organizacji oraz możliwość wysłania polskich oddziałów do tłumienia powstania w Belgii. 29 listopada 1830 r. Wysocki poderwał do walki podchorążych słowami: „Polacy! Wybiła godzina zemsty. Dziś umrzeć lub zwyciężyć potrzeba! Idźmy, a piersi wasze niech będą Termopilami dla wrogów”. Choć zainicjował zryw, uważał, że na jego czele powinni stanąć doświadczeni oficerowie i politycy. Walczył w wielu bitwach, m.in. pod Wawrem i Grochowem.

Dwa lata po upadku powstania został skazany na karę śmierci, którą zamieniono na 20 lat zesłania na Syberię. Mieszkał i pracował w katorżniczych warunkach. W 1857 r. na mocy amnestii wrócił do kraju, z zakazem wjazdu do Warszawy. Zamieszkał w Warce, gdzie spisał swoje pamiętniki.

Fot. Biblioteka Narodowa

NACZELNI WODZOWIE POWSTANIA

IGNACY PRĄDZYŃSKI (1792–1850) – generał, historyk i teoretyk wojskowości. Służył w armii Księstwa Warszawskiego, uczestniczył w wyprawie Napoleona na Moskwę oraz w bitwie narodów pod Lipskiem (16–19 X 1813) i obronie Paryża w 1814 r. Następnie rozpoczął służbę w armii Królestwa Polskiego. W latach 1826–1829 więziony za przynależność do Towarzystwa Patriotycznego. W czasie powstania listopadowego pełnił funkcję kwatermistrza generalnego, szefa sztabu oraz naczelnego wodza od 16 do 19 sierpnia 1831 r. Obdarzony wybitnym talentem strategicznym, był autorem wielu planów operacyjnych, planów umacniania twierdz i obrony Warszawy, ale jego koncepcje były często odrzucane przez zwierzchników. W bitwie pod Iganiami (10 IV 1831), którą osobiście dowodził, zabłysnął jako wybitny dowódca. Po upadku powstania dostał się do rosyjskiej niewoli. Do kraju powrócił w 1833 r. Autor licznych prac z dziedziny wojskowości oraz *Pamiętników*.

JAN SKRZYNECKI (1787–1860) – oficer w armii Księstwa Warszawskiego, uczestnik wyprawy Napoleona do Rosji i kampanii lat 1813–1814. Od 1815 r. w wojsku Królestwa Polskiego. Do powstania listopadowego przyłączył się w grudniu 1830 r., wprowadzając swój pułk do Warszawy na wezwanie gen. Józefa Chłopickiego. W bitwie pod Grochowem (19–25 II 1831) objął dowództwo po rannym gen. Chłopickim. Od 26 lutego do 11 sierpnia 1831 r. wódz naczelny powstania. Osobiście odważny, unikał rozstrzygających bitew z głównymi siłami przeciwnika, nie podejmował działań zaczepnych i nie wykorzystywał ofensywnych planów Ignacego Prądzyńskiego. Internowany w Linzu przez Austriaków we wrześniu 1831 r., do 1838 r. przebywał w Pradze pod nadzorem policyjnym. W latach 1839–1848 generał w armii belgijskiej. W 1857 r. zamieszkał w Krakowie.

KAZIMIERZ MAŁACHOWSKI (1765–1845) – uczestnik powstania kościuszkowskiego, od 1797 w Legionach Polskich, walczył we Włoszech i na San Domingo, wziął udział w kampanii rosyjskiej Napoleona w 1812 r. W bitwie narodów pod Lipskiem (16–19 X 1813) dostał się do niewoli. W latach 1815–1830 pełnił funkcję gubernatora Modlina. W czasie powstania listopadowego wyróżnił się w bitwie pod Białoleką (24–25 II 1831). Od 7 do 10 września 1831 r. był wodzem naczelnym; 8 września 1831 r. podpisał kapitulację Warszawy. Zmarł na emigracji we Francji. Autor kilku prac o powstaniu listopadowym i Legionach.

Fot. Biblioteka Narodowa

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ